

УДК 376:37.015.3

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-12\(58\)-1081-1093](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-12(58)-1081-1093)

Лесик Анжеліка Сергіївна кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0003-1886-4088>

Коваль Карина Валентинівна асистентка кафедри педагогіки, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0009-0009-1696-9389>

Куза Андріан Андрійович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 013 Початкова освіта, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Анотація. У статті проаналізовано становлення та реалізацію диференційованого навчання учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору як пріоритетного напрямку модернізації сучасної освіти України. З'ясовано, що перехід від сегрегаційних практик до інклюзивної моделі навчання актуалізує потребу у впровадженні гнучких методичних рішень, зорієнтованих на індивідуальні освітні потреби, можливості та потенціал кожної дитини. Визначено, що нормативно-правовою основою впровадження інклюзивної освіти є Закон України «Про освіту», Закон України «Про повну загальну середню освіту» та підзаконні акти, які легітимізують індивідуальну освітню траєкторію, регламентують організацію інклюзивних класів і діяльність команди психолого-педагогічного супроводу. Розкрито сутність диференціації як стратегії організації навчання в межах спільного класу, що забезпечує досягнення спільних освітніх цілей через варіативні шляхи та індивідуалізовані темпи засвоєння навчального матеріалу. Систематизовано основні сфери реалізації диференціації: зміст навчання, процес навчальної діяльності та продукт освітньої діяльності з урахуванням завдань соціалізації. Обґрунтовано праксеологічне значення науково коректного розмежування стратегій адаптації та модифікації, що забезпечує збереження якості освіти та об'єктивність оцінювання навчальних досягнень. Охарактеризовано інструментарій практичного впровадження диференційованого навчання, зокрема скрайбінг як інтерактивний засіб візуалізації, скаффолдинг як метод тимчасової педагогічної підтримки та мнемотехніку як корекційно-розвиткову технологію, а також показано їх узгодженість із принципами універсального дизайну в освіті.

Ключові слова: інклюзивна освіта, диференційоване навчання, учні з особливими освітніми потребами, адаптація, модифікація, індивідуальна програма розвитку (ІПР).

Lesyk Anzhelika Serhiivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Berdiansk State Pedagogical University, Zaporizhia, <https://orcid.org/0000-0003-1886-4088>

Koval Karyna Valentinovna Assistant Professor of Pedagogy, Berdiansk State Pedagogical University, Zaporizhia, <https://orcid.org/0009-0009-1696-9389>

Kuza Andrian Andriyovych first (bachelor's) degree student, majoring in 013 Primary Education, Berdiansk State Pedagogical University, Zaporizhia

PRAXEOLOGICAL ASPECTS OF DIFFERENTIATED INSTRUCTION FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Abstract. The article analyzes the development and implementation of differentiated instruction for students with special educational needs within an inclusive educational environment as a priority area of modernization of contemporary education in Ukraine. It is determined that the transition from segregational practices to an inclusive model of education highlights the need for flexible methodological solutions oriented toward the individual educational needs, abilities, and potential of each child. The study identifies that the regulatory and legal framework for the implementation of inclusive education is formed by the Law of Ukraine «On Education», the Law of Ukraine «On Complete General Secondary Education», and subordinate regulations, which legitimize the concept of an individual educational trajectory, regulate the organization of inclusive classes, and define the functions of the psychological and pedagogical support team. The essence of differentiation is revealed as a strategy for organizing learning within a common classroom, ensuring the achievement of shared educational goals through variable pathways and individualized learning paces. The main areas of differentiation implementation are systematized, including learning content, the learning process, and learning outcomes, with due consideration of socialization objectives. The praxeological significance of a scientifically grounded distinction between adaptation and modification strategies is substantiated, ensuring the preservation of educational quality and the objectivity of learning assessment. The tools for the practical implementation of differentiated instruction are characterized, including scribing as an interactive visualization tool, scaffolding as a method of temporary pedagogical support, and mnemonics as a corrective and developmental technology, and their alignment with the principles of Universal Design for Learning is demonstrated.

Keywords: inclusive education, differentiated instruction, students with special educational needs, adaptation, modification, individual education plan (IEP).

Постановка проблеми. Сучасна система освіти України перебуває на етапі глибинних трансформацій, зумовлених переосмисленням цінності людської особистості та утвердженням принципу рівного доступу кожної дитини до якісної освіти [2]. Перехід від традиційних сегрегаційних підходів до інклюзивної моделі навчання, закріпленої на законодавчому рівні, зумовлює необхідність комплексних змін не лише у змісті та формах освітнього процесу, а й у професійному мисленні педагогів. За цих умов актуалізується потреба не лише в зміні ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, а й в опануванні вчителями сучасних методичних інструментів, здатних забезпечити ефективну організацію навчання в умовах різноманітного освітнього середовища.

Відповідно до Закону України «Про освіту» [6], інклюзивне навчання ґрунтується на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини, а також повноцінного залучення та включення всіх учасників освітнього процесу. Реалізація цих положень передбачає відмову від уніфікованих, жорстко регламентованих освітніх моделей на користь гнучких і адаптивних підходів, зорієнтованих на індивідуальні освітні потреби, можливості та потенціал кожної дитини.

У цьому контексті особливої значущості набуває методика диференційованого навчання як ефективний інструмент реалізації ідей інклюзивної освіти. Вона виступає праксеологічним механізмом організації освітнього процесу, який дозволяє вчителю забезпечити індивідуалізацію навчання та створення ситуації успіху для кожного здобувача освіти. Диференціація навчання не зводиться лише до добору завдань різного рівня складності, а розглядається як цілісна стратегія побудови освітнього простору, що передбачає гнучке поєднання методів, форм і засобів навчання, а також високий рівень професійної рефлексії педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сучасних науковців засвідчують зростання інтересу до проблеми диференційованого навчання учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. Соціально-педагогічні аспекти розвитку інклюзивного освітнього простору ґрунтовно розкрито в дослідженні О. Будник [1], де акцентовано увагу на формуванні толерантного середовища, педагогіці партнерства та професійній готовності вчителя до роботи з освітньою різноманітністю. Нормативно-правові засади реалізації диференційованого навчання в інклюзивному середовищі комплексно закріплено в Законі України «Про освіту» [6], Законі України «Про повну загальну середню освіту» [5] та Наказі МОН України № 609 [5], які легітимізують індивідуальну освітню траєкторію, визначають механізми організації інклюзивних класів і регламентують діяльність команди психолого-педагогічного супроводу. Методичні та праксеологічні аспекти адаптації й модифікації освітнього процесу в умовах інклюзії детально висвітлено в

навчальному посібнику М. А. Порошенко [4]. Практичний потенціал інноваційних педагогічних технологій у диференційованому навчанні, зокрема скрайбінгу як засобу візуалізації навчального матеріалу, розкрито у дослідженні С. Нагорняк [3], тоді як проблеми створення безпечного та психологічно комфортного освітнього середовища в сучасних умовах проаналізовано у праці А. Лесик, О. Попової та К. Коваль [7]. Таким чином, проблема диференційованого навчання учнів з особливими освітніми потребами розглядається сучасними дослідниками комплексно, охоплюючи усі визначні аспекти.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності та принципів диференційованого навчання учнів з особливими освітніми потребами, а також у виявленні його праксеологічних аспектів на основі аналізу чинної нормативно-правової бази та результатів сучасних наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. У науковому дискурсі поняття «диференціація навчання» традиційно трактується як цілеспрямований педагогічний процес, орієнтований на врахування індивідуальних відмінностей учнів у процесі засвоєння знань, формування умінь і розвитку навчальної діяльності. У класичному розумінні диференціація пов'язується з адаптацією змісту, методів і темпів навчання відповідно до індивідуальних можливостей здобувачів освіти. Проте в умовах упровадження інклюзивної моделі освіти це поняття набуває розширеного та якісно нового змістового наповнення, що виходить за межі суто дидактичного підходу.

У сучасному інклюзивному освітньому просторі диференціація не ототожнюється з поділом дітей на окремі групи за рівнем здібностей, навчальних досягнень або пізнавальних можливостей з метою їх ізольованого навчання, що характерно для зовнішньої диференціації. Натомість вона розглядається як стратегія організації освітнього процесу в межах спільного класу, де всі учні залучені до досягнення спільних освітніх цілей, але рухаються до них різними шляхами, у різному темпі та з використанням різних педагогічних засобів.

В основу диференціації навчання в інклюзивному класі покладено дидактичні принципи розвивального навчання, які передбачають орієнтацію освітнього процесу не лише на засвоєння навчального матеріалу, а й на всебічний розвиток особистості дитини. Це вимагає врахування індивідуальних психологічних, когнітивних та фізіологічних особливостей учнів, їхнього актуального рівня розвитку та потенційних можливостей. Водночас важливим методичним аспектом диференціації є типологізація інклюзивного освітнього процесу за певними спільними ознаками, що дозволяє вчителю структурувати педагогічну діяльність, обирати доцільні методи та форми роботи й раціонально організовувати навчальний процес. Така типологізація не має на меті уніфікацію учнів, а, навпаки, слугує інструментом оптимізації педагогічної взаємодії за умови збереження індивідуального підходу до кожної дитини.

Диференціація змісту навчання визначає коло навчального матеріалу, який опановує учень, та відповідає на запитання, що саме підлягає засвоєнню. В

умовах інклюзивного класу зміст навчання для учнів з особливими освітніми потребами може бути адаптований або модифікований залежно від їхніх пізнавальних можливостей, освітніх потреб і цілей навчання. Така диференціація ґрунтується на положеннях Державного стандарту початкової загальної освіти для осіб з ООП, у якому ключовим орієнтиром визначено формування життєвої компетентності. Це передбачає можливість варіювання рівня складності навчального матеріалу, виокремлення базових понять і навчальних результатів, необхідних для опанування, а також організацію поглибленого вивчення окремих тем для учнів із високим рівнем навчальних досягнень.

Диференціація процесу навчання стосується способів і механізмів засвоєння знань та відповідає на запитання, яким чином учень навчається. Вона охоплює добір методів, прийомів і форм організації навчальної діяльності, що використовуються вчителем у роботі з різними категоріями учнів. Диференціація процесу передбачає застосування спеціальних педагогічних технологій і засобів, які забезпечують доступність, ефективне сприйняття та узагальнення навчального матеріалу. Зокрема, для учнів з порушеннями зору доцільним є використання аудіальних і тактильних засобів навчання, тоді як для дітей з розладами аутистичного спектру – структурованих візуальних схем, чітких алгоритмів і поетапних інструкцій.

Диференціація продукту освітньої діяльності та навичок соціалізації визначає способи демонстрації навчальних досягнень і рівень сформованості соціальних компетентностей учнів, відповідаючи на запитання, як саме учень може представити результати свого навчання. За таких умов оцінювання не може бути уніфікованим і передбачає використання різних форм представлення знань і вмінь, зокрема усних відповідей, письмових робіт, проєктної діяльності, творчих завдань або практичних дій.

Методика диференціації навчання тісно пов'язана з концепцією Універсального дизайну в освіті (Universal Design for Learning, UDL), яка орієнтована на створення доступного та гнучкого освітнього середовища. Як зазначає О. Будник, інклюзивне середовище має будуватися на принципах доступності, варіативності та врахування потреб усіх учасників освітнього процесу. Якщо диференціація здебільшого реалізується як реактивна стратегія, що передбачає педагогічне реагування на індивідуальні освітні потреби учнів у процесі навчання, то універсальний дизайн розглядається як проактивна стратегія. Вона полягає у проєктуванні навчальних програм, матеріалів і освітнього середовища таким чином, щоб вони були доступними для максимально можливої кількості учнів ще до початку організації освітнього процесу [1].

Водночас ефективне поєднання принципів Універсального дизайну в освіті (UDL) та диференційованого підходу створює умови для побудови гнучкого й доступного освітнього середовища, у межах якого забезпечується варіативність шляхів навчання та досягнення освітніх результатів. Зокрема, інтеграція цих підходів уможливує забезпечення множинних способів подання навчальної

інформації (візуальних, аудіальних, тактильних), надання учням різноманітних засобів вираження навчальних досягнень, а також використання різних механізмів залучення та мотивації, що підвищує активність і навчальну автономію здобувачів освіти.

Разом із тим упровадження будь-якої педагогічної методики в освітній процес потребує наявності чіткого нормативно-правового підґрунтя. В Україні протягом останніх років сформовано розгалужену законодавчу базу, яка регламентує організацію інклюзивного навчання та створює правові умови для реалізації диференційованого підходу. Базовим документом у цьому контексті є Закон України «Про освіту», відповідно до якого запроваджено поняття індивідуальної освітньої траєкторії, що визначається як персоналізований шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти з урахуванням його здібностей, інтересів, освітніх потреб, мотивації, можливостей і попереднього досвіду. Саме законодавчо закріплене право на індивідуальну освітню траєкторію легітимізує використання диференційованого підходу в освітньому процесі, надаючи можливість відмови від уніфікованих темпів і методів навчання на користь гнучких, індивідуалізованих освітніх рішень [6].

Закон України «Про повну загальну середню освіту» конкретизує ці положення, визначаючи механізми створення інклюзивних класів. Він гарантує особам з особливими освітніми потребами право на навчання за допомогою найбільш прийнятних для них методів і способів спілкування, зокрема, з використанням шрифту Брайля, жестової мови тощо. Закон прямо вказує на те що заклади освіти мають адаптувати навчальне середовище під потреби здобувачів [7].

Практична реалізація диференційованого підходу на рівні закладу освіти здійснюється в межах діяльності команди психолого-педагогічного супроводу (КППС). Її функціонування та організаційні засади регламентуються Наказом Міністерства освіти і науки України № 609 «Про затвердження Примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» [5]. Зазначений нормативний документ є ключовим для визначення суб'єктів, механізмів і відповідальності у впровадженні диференційованого навчання в умовах інклюзивного освітнього середовища.

До складу команди психолого-педагогічного супроводу входять керівник закладу освіти або його заступник, педагогічні працівники, які безпосередньо працюють з дитиною з особливими освітніми потребами, асистент учителя (дитини), батьки або законні представники дитини, фахівець (консультант) інклюзивно-ресурсного центру, педагогічні працівники зі спеціальною освітою, а також за потреби медичні працівники, зокрема клінічний психолог, лікар-психіатр та інші фахівці.

Центральним інструментом координації діяльності команди психолого-педагогічного супроводу є індивідуальна програма розвитку (ІПР), у якій

фіксуються конкретні заходи з диференціації навчання. Саме в ІПР визначаються необхідні адаптації (надання додаткового часу для виконання завдань, зменшення обсягу навчального навантаження, використання спеціальних засобів навчання), доцільність модифікації змісту освітніх програм, а також перелік корекційно-розвиткових і додаткових освітніх послуг, яких потребує дитина. За відсутності належно розробленої ІПР та скоординованої діяльності команди психолого-педагогічного супроводу диференційований підхід втрачає системність, набуває фрагментарного характеру та не забезпечує очікуваних освітніх результатів [5].

Центральним елементом методики диференційованого навчання є обґрунтований вибір стратегії пристосування навчального матеріалу до індивідуальних освітніх потреб дитини. У вітчизняній науково-методичній літературі, зокрема в навчальному посібнику М. А. Порошенко «Інклюзивна освіта», ґрунтовно розкриваються поняття «адаптація» та «модифікація» як ключові механізми реалізації диференційованого підходу в умовах інклюзивного навчання. Чітке розмежування цих понять є принципово важливим, оскільки воно забезпечує збереження якості освіти, відповідність освітніх результатів державним стандартам та об'єктивність оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти.

Розуміння відмінностей між адаптацією та модифікацією дає змогу педагогам усвідомлено обирати оптимальну стратегію організації навчального процесу, враховуючи пізнавальні можливості дитини, характер її освітніх потреб і перспективи подальшої освітньої траєкторії [6].

Адаптація розглядається як педагогічна стратегія, спрямована на зміну способів подання навчального матеріалу, психолого-педагогічних умов організації освітнього процесу, методів навчальної діяльності та форм перевірки навчальних досягнень без зміни змісту й рівня складності освітньої програми. Застосування адаптації є доцільним для учнів без порушень інтелектуального розвитку, які стикаються з бар'єрами у сприйнятті навчальної інформації або фізичному доступі до освітнього середовища. До цієї категорії належать діти з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку, розладами мовлення, специфічними порушеннями читання і письма (дислексія, дисграфія) тощо. Метою адаптації є усунення або мінімізація зовнішніх бар'єрів навчання за умови збереження академічних вимог.

У практиці інклюзивного навчання виокремлюють такі основні види адаптацій:

1. Адаптація освітнього середовища, що передбачає створення оптимальних умов для навчання, зокрема забезпечення належного рівня освітлення, зниження шумового навантаження, зонування класного простору, використання спеціалізованих меблів і технічних засобів.

2. Адаптація навчальних матеріалів, яка полягає у використанні шрифтів збільшеного кеглю, контрастних кольорів, аудіопідручників, карток-підказок, опорних схем, наочних та візуалізованих матеріалів.

3. Адаптація методів і прийомів навчання, що реалізується через надання додаткового часу для виконання завдань, дозвіл на використання допоміжних технічних засобів (калькулятор, комп'ютер), заміну письмових форм роботи усними та застосування альтернативних способів демонстрації знань.

4. Адаптація оцінювання, яка передбачає зміну формату перевірки навчальних досягнень (наприклад, тестування замість розгорнутого письмового висловлювання) за умови збереження єдиних критеріїв оцінювання змісту навчального матеріалу.

Модифікація, на відміну від адаптації, є педагогічною стратегією, що передбачає цілеспрямовану зміну змісту навчання, зниження вимог до рівня навчальних досягнень і спрощення навчальних завдань відповідно до пізнавальних можливостей учня. Вона застосовується у випадках, коли засвоєння навчального матеріалу в обсязі, визначеному Державним стандартом для відповідного класу, є об'єктивно неможливим.

Модифікація, як правило, використовується у роботі з учнями з порушеннями інтелектуального розвитку, для яких освітній процес орієнтується на досягнення індивідуально визначених освітніх результатів. До основних особливостей модифікації належать:

1. Скорочення та відбір змісту навчання, що передбачає вилучення або спрощення окремих тем і понять (наприклад, опанування базових мовних конструкцій замість складних синтаксичних структур).

2. Спрощення навчальних завдань, що реалізується через заміну складних видів діяльності на доступніші (наприклад, складання речень за малюнками замість написання розгорнутого твору; виконання арифметичних дій у межах малих чисел замість оперування багатоцифровими числами).

3. Визначення альтернативних освітніх цілей, орієнтованих на формування життєвих компетентностей, соціальних навичок, автономності та самообслуговування.

4. Індивідуалізоване оцінювання, яке здійснюється відповідно до критеріїв, зафіксованих в Індивідуальній програмі розвитку, та відображає особистісний прогрес учня, а не відповідність загальнокласним стандартам.

М. Порошенко у своїх науково-методичних працях наголошує на високій відповідальності педагогічних працівників під час вибору стратегії модифікації, оскільки вона безпосередньо впливає на подальшу освітню траєкторію дитини та тип документа про освіту, який вона отримає. Рішення щодо застосування модифікації приймається виключно командою психолого-педагогічного супроводу за обов'язкової згоди батьків або законних представників дитини [6].

У практиці інклюзивного навчання нерідко виникає потреба у комбінованому застосуванні стратегій адаптації та модифікації в межах індивідуальної освітньої траєкторії одного й того самого учня. Зокрема, з окремих навчальних предметів, таких як музичне мистецтво, образотворче мистецтво чи фізична культура, учень може успішно опанувати зміст загальноосвітньої програми за

умови застосування відповідних адаптацій, тоді як з академічно складніших дисциплін (математика, мова) може виникати об'єктивна потреба у модифікації змісту навчання. Гнучкість диференційованого підходу дозволяє реалізувати таку модель без порушення принципів інклюзивної освіти, водночас забезпечуючи системність і послідовність освітнього процесу шляхом фіксації особливостей викладання кожного навчального предмета в індивідуальній програмі розвитку.

Реалізація стратегій адаптації та модифікації вимагає від педагогів володіння комплексом практико-орієнтованих педагогічних інструментів, здатних забезпечити доступність навчального матеріалу для різних категорій учнів. В умовах інклюзивного освітнього середовища одним із найбільш ефективних засобів є візуалізація навчального контенту, яка має особливе значення для дітей з розладами аутистичного спектру, порушеннями слуху, затримкою психічного розвитку та іншими особливостями сприйняття інформації. У цьому контексті науковий інтерес становить технологія скрайбінгу, детально проаналізована у працях С. Нагорняк, як інтерактивний інструмент візуалізації навчального матеріалу.

Скрайбінг визначається як процес подання складного навчального змісту за допомогою простих, символічних образів, створення яких відбувається безпосередньо в процесі пояснення навчального матеріалу. Такий підхід формує ефект «живого малюнка», що сприяє тривалішому утриманню уваги здобувачів освіти та активізації пізнавальної діяльності порівняно зі статичними зображеннями. Дослідниця виокремлює кілька різновидів скрайбінгу, доцільних для використання в умовах диференційованого навчання.

Мальований скрайбінг є класичним варіантом, за якого вчитель або учень створює схеми, піктограми та умовні образи на дошці чи папері паралельно з усним поясненням. Така форма роботи дозволяє гнучко коригувати темп подання інформації відповідно до темпу її сприйняття учнями.

Аплікаційний скрайбінг передбачає використання заздалегідь підготовлених зображень, які накладаються або закріплюються на фоні. Цей різновид є особливо ефективним для дітей з порушеннями дрібної моторики, які можуть активно долучатися до побудови змісту, маніпулюючи готовими елементами без необхідності їх самостійного промальовування.

Магнітний скрайбінг реалізується шляхом використання магнітної дошки, на якій зображення можуть вільно переміщуватися, змінювати послідовність або комбінуватися між собою. Така динамічність забезпечує моделювання процесів і подій, сприяє кращому розумінню причинно-наслідкових зв'язків і розвитку логічного мислення.

Застосування технології скрайбінгу в диференційованому навчанні дозволяє трансформувати абстрактні поняття у наочні, доступні для сприйняття візуальні образи, що істотно полегшує засвоєння навчального матеріалу учнями з особливими освітніми потребами та підвищує ефективність інклюзивного освітнього процесу [3].

Ще одним ефективним методом, доцільним для використання в умовах диференційованого навчання, є скаффолдинг. Хоча термін «скаффолдинг» належить до загальнопедагогічного категоріального апарату, його значення в контексті інклюзивної освіти є особливо вагомим. Скаффолдинг розглядається як методика створення тимчасової педагогічної підтримки, яка дозволяє учневі виконати навчальне завдання, що на певному етапі його розвитку є надмірно складним для самостійного виконання. Основною ідеєю цього підходу є поступовий перехід від спільної діяльності з педагогом до самостійної навчальної діяльності учня.

У практиці інклюзивного навчання скаффолдинг може реалізовуватися через різні педагогічні прийоми, зокрема:

- поетапне структурування складного завдання шляхом його поділу на логічно послідовні, доступні для виконання кроки (алгоритмізація діяльності);
- надання мовленнєвих і когнітивних опор, зокрема опорних слів, початків речень, зразків або шаблонів відповідей;
- моделювання способу виконання завдання педагогом за принципом «роби разом зі мною» або «роби, як я»;
- поступове згортання допомоги у міру зростання рівня самостійності, упевненості та навчальної компетентності учня.

Поряд із цим до дієвих методів диференційованого навчання належить мнемотехніка, яка в сучасній вітчизняній науково-методичній літературі розглядається як ефективна корекційно-розвиткова технологія. Зокрема, М. Порошенко відносить мнемотехніку до інструментів, що сприяють розвитку пам'яті та полегшують процес запам'ятовування навчального матеріалу. Мнемотехніка ґрунтується на формуванні асоціативних зв'язків, які активізують як короткочасну, так і довготривалу пам'ять, що є особливо важливим для дітей з труднощами запам'ятовування та відтворення інформації.

Використання мнемоквадратів, мнемодоріжок і мнемотаблиць дозволяє диференціювати процес заучування віршів, правил, алгоритмів дій або переказу текстів, забезпечуючи наочну опору для мисленнєвої діяльності учнів. Для дітей з особливими освітніми потребами мнемотаблиця виступає своєрідним когнітивним «якорем», який знижує рівень тривожності, підвищує впевненість у власних можливостях і створює умови для досягнення навчальних результатів на рівні з однолітками [6].

Диференційоване навчання в умовах інклюзивної освіти не обмежується виключно академічним компонентом освітнього процесу. Його ефективність значною мірою зумовлюється соціально-психологічним кліматом у класному колективі, а також рівнем професійної готовності вчителя до роботи в умовах освітньої різноманітності. Саме поєднання педагогічних і соціальних чинників забезпечує повноцінну реалізацію принципів інклюзії та створює умови для успішної навчальної і соціальної інтеграції учнів з особливими освітніми потребами.

У своїх наукових дослідженнях О. Будник акцентує увагу на соціальних і педагогічних аспектах інклюзивної освіти, підкреслюючи, що формальне включення дитини з ООП до загальноосвітнього класу (інтеграція) не є тотожним справжній інклюзії. Дослідниця наголошує на необхідності цілеспрямованої, системної роботи з формування толерантного освітнього середовища, у якому індивідуальні відмінності сприймаються як природна норма, а не як підстава для ізоляції чи стигматизації.

Важливим складником диференційованого підходу є диференціація соціальних навичок, яка реалізується через організацію спільної діяльності учнів у гетерогенних групах, де діти з різними освітніми можливостями взаємодіють під час виконання спільних завдань із чітким розподілом ролей. Значущу роль відіграє також цілеспрямоване формування емпатії, взаємоповаги та готовності до взаємодопомоги в нормотипових учнів, а також системна профілактика булінгу й соціальної стигматизації в освітньому середовищі.

О. Будник звертає увагу на те, що подолання стереотипів є актуальним завданням не лише для дітей, а й для педагогів і батьків. У цьому контексті особливої значущості набуває педагогіка партнерства, яка є концептуальною основою Нової української школи та розглядається як ключовий механізм побудови довірливих, рівноправних взаємин між усіма учасниками освітнього процесу.

Упровадження диференційованого підходу в інклюзивному середовищі зумовлює підвищені вимоги до професійної компетентності вчителя, який у сучасних умовах виконує не лише функцію транслятора знань, а й ролі фасилітатора, координатора та менеджера освітнього процесу. Педагог інклюзивного класу має володіти здатністю здійснювати первинну оцінку освітніх потреб учнів, ефективно співпрацювати з фахівцями (психологом, логопедом, асистентом учителя) в межах команди психолого-педагогічного супроводу, брати участь у розробленні та реалізації Індивідуальної програми розвитку, адаптувати навчальні матеріали з урахуванням принципів універсального дизайну в освіті, а також застосовувати різноманітні та гнучкі підходи до оцінювання навчальних досягнень.

Водночас аналіз освітньої практики свідчить, що однією з найбільш поширених проблем залишається недостатній рівень практичної підготовленості педагогів до реалізації диференційованого навчання в умовах інклюзії. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває потреба в системному підвищенні кваліфікації вчителів, організації професійного обміну досвідом, а також запровадженні супервізійної підтримки як засобу розвитку професійної рефлексії та вдосконалення педагогічної майстерності [1].

Висновки. Отже, методичні засади та праксеологічні аспекти диференційованого навчання становлять концептуальну основу сучасної інклюзивної освіти в Україні, відображаючи перехід від уніфікованої організації навчального процесу до його гнучкої індивідуалізації відповідно до освітніх потреб кожної

дитини. У межах інклюзії диференціація постає як цілісна система організації освітнього простору, що ґрунтується на засадах гуманізму, дитиноцентризму та нормативно-правового забезпечення. Ключовим чинником її ефективної реалізації є науково обґрунтоване розмежування стратегій адаптації та модифікації, узгоджена діяльність команди психолого-педагогічного супроводу й використання індивідуальної програми розвитку. Водночас успішність диференційованого навчання визначається рівнем професійної компетентності вчителя, належним методичним забезпеченням та сприятливим соціально-психологічним кліматом у класному колективі.

Література:

1. Budnyk O., Sydoriv S. Social and pedagogical aspects of the development of inclusive education. *Sociální pedagogika | Social Education*. 2019. Vol. 7. Issue 36–48. Pp. 36–48. DOI: <https://doi.org/10.7441/soced.2019.07.01.03>
2. Лесик А. С., Попова О. І., Коваль К. В. Організація безпечного освітнього простору в початковій школі в умовах воєнного стану: тенденції та перспективи розвитку. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 6 (40). С. 245–253. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/12434>
3. Нагорняк С. Скрайбінг як продуктивний та інтерактивний засіб для візуалізації інформації в інклюзивному навчанні. *Народна освіта*. 2020. Вип. 1. С. 61–66.
4. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
5. Про затвердження Примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : Наказ М-ва освіти і науки України від 08.06.2018 № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>
6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

References:

1. Budnyk O., Sydoriv S. (2019). Social and pedagogical aspects of the development of inclusive education [Social and pedagogical aspects of the development of inclusive education]. *Sotsialna pedahohika – Social Education*, 7(1), 36–48. DOI: <https://doi.org/10.7441/soced.2019.07.01.03> [in Ukrainian].
2. Lesyk, A. S., Popova, O. I. & Koval, K. V. (2024). Orhanizatsiia bezpechnoho osvitnoho prostoru v pochatkovii shkoli v umovakh voiennoho stanu: tendentsii ta perspektyvy rozvytku [Organization of a safe educational environment in primary school under martial law: trends and development prospects]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and Innovations of Science*, 6(40), 245–253. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/12434> [in Ukrainian].
3. Nahorniak S. (2020). Skraibing yak produktyvnyi ta interaktyvnyi zasib dlia vizualizatsii informatsii v inkluzyivnomu navchanni [Scribing as a productive and interactive tool for information visualization in inclusive education]. *Narodna osvita – Public Education*, (1), 61–66 [in Ukrainian].
4. Poroshenko M. A. (2019). Inkluzyivna osvita [Inclusive education]. Kyiv, Ukraine: TOV “Ahentstvo Ukraina” [in Ukrainian].

5. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro zatverdzhennia Prymirnoho polozhennia pro komandu psyholoho-pedahohichnoho suprovodu dytyny z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v zakladi zahalnoi serednoi ta doshkilnoi osvity» [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On approval of the Model regulation on the psychological and pedagogical support team for a child with special educational needs in general secondary and preschool education institutions»]. (2018). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text> [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [The Law of Ukraine «On Education»]. (2017). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» [The Law of Ukraine «On Complete General Secondary Education»]. (2020). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].